

Меліхова Т. О.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту
Запорізької державної інженерної академії*

Melikhova T. O.

*Cand. Sci. (Econ.), associate professor
of Accounting and Auditing Department
of Zaporizhzhia State Engineering Academy*

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE DEFINITION OF CONCEPT OF «ENTERPRISE ECONOMIC SECURITY»

Анотація. У статті представлено еволюцію змісту поняття «економічна безпека підприємства». Досліджено наукові підходи до визначення сутності поняття «економічна безпека підприємства». Запропоновано власне визначення економічної безпеки підприємства. Виділено підходи до економічної безпеки підприємства, а саме: захисний, ресурсний, часовий, вартісний, гармонійний, цільовий, цивілізований, граничний, збалансований, стійкісний, стабільний, прогресивний, а також дано авторське їх визначення.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, сутність економічної безпеки підприємства, еволюція поняття економічної безпеки підприємства, підходи до визначення економічної безпеки підприємства.

Постановка проблеми. Під час переходу до ринкової економіки, в умовах жорстокої конкурентної боротьби почав активно розвиватися бізнес, який діяв в умовах недосконалого законодавства, криміналізації та бездіяльності контролюючих органів. Підприємства, захищаючи своє майно, повинні були вчитися протистояти таким загрозам, як рекет, рейдерство, грінмейл та кардінг; попереджати економічні злочини та різні види шахрайства; вчасно виявляти підроблення фінансових документів та випадки крадіжки товарно-матеріальних цінностей; оперативно запобігати шпигунству та розголошенню комерційної таємниці; відслідковувати відтік капіталу в офшорні зони. Для боротьби з корупцією, організованою економічною злочинністю та тіньовою економікою держава до останнього часу використовувала правоохоронні органи, які забезпечували безпеку як державі, так і підприємствам. Для протистояння загрозам на підприємствах керівництво стало створювати власні служби фінансово-економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність економічної безпеки підприємства досліджували такі науковці: А.А. Авагімов, Н.В. Ващенко, Д.К. Воронков, Т.Н. Гладченко, Л.І. Донець, А. Іванов, Г.А. Іващенко, К.В. Коваленко, О.В. Коваленко, П.Я. Кравчук, Д. Ламберт, Л.В. Лисенко, О.В. Маковоз, Ю.І. Матішак, О.Ф. Новікова, Р.Л. Нолан, І.П. Отенко, Р.В. Покотиленко, І.М. Сосновська, В.В. Шликов та ін. У процесі дослідження сутності категорії «економічна безпека підприємства» в працях учених виявлено відсутність єдиної точки зору щодо трактування як самого поняття, так і виділення його функціональних складників.

Мета статті полягає в аналізі наукових підходів до визначення сутності поняття «економічна безпека підприємства» і виділенні його функціональних складників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція змісту поняття «економічна безпека підприємства» мала багатоетапний характер. Так, на першому етапі (1991–1997 рр.) поняття «економічна безпека підприємства» використовувалося для захисту комерційних таємниць, інтелектуальної власності й інформації підприємства. Дії фахівців були спрямовані на попередження витoku інформації від персоналу підприємства до конкурентів. На другому етапі (1998–1999 рр.) під час використання цього поняття почали враховувати негативний зовнішній вплив держави на діяльність підприємства. Третій етап (1999–2001 рр.) передбачав, що загрози економічній безпеці підприємства виникають залежно від конкретного профілю діяльності. Четвертий етап відбувався паралельно з третім (1999–2002 рр.), розвиток поняття продовжився з виділенням функціональних його складників, а загрози почали розділяти на зовнішні і внутрішні. На п'ятому етапі (2002–2005 рр.) під економічною безпекою підприємства почали розуміти ефективне його функціонування в умовах ризику, а саму небезпеку йому створюють негативні впливи та загрози із зовнішнього середовища, до яких йому важливо адаптуватися [1].

Бажано тут уточнити, що підприємству важливо не тільки вміння виявляти загрози, а й своєчасно усувати їх негативні наслідки, а також попереджувати виникнення самих небезпек. Особливістю шостого етапу (з 2005 р. донині) є розгляд економічної безпеки підприємства виходячи з його галузі, а загрози розглядаються з боку зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування підприємства [1].

Своєю чергою, О.Ф. Новікова розуміє під поняттям економічної безпеки стан захищеності економічних інтересів особи, суспільства, держави від економічних загроз та інших загроз національній безпеці [2, с. 247]. Ми погоджуємося з її думкою та вважаємо, що фундаментальним складником національної безпеки є економічна безпека, яка є універсальною категорією, її дія поширюється від держави до конкретного підприємства.

Юридична енциклопедія за редакцією Ю.С. Шемшученка визначає економічну безпеку як стан захищеності національної економіки з погляду забезпечення її розвитку та матеріальних інтересів людей [3].

Д. Ламбер [4] обґрунтовує взаємозв'язок економічної безпеки держави та підприємства, оскільки вважає економічну безпеку підприємства одним з елементів захисту національної економіки та наголошує, що реалізувати економічно безпечний розвиток можливо лише за умови сталого розвитку національної економіки. Отже, заходи із посилення безпеки є найважливішими в економічній політиці як із боку держави, так і з боку конкретного підприємства.

Свою чергою, Фінансово-економічний словник за редакцією А.Г. Завгороднього дає таке визначення поняття «безпека підприємства»: «Стан захищеності життя важливих інтересів підприємства від недосконалого законодавства, нечесної конкуренції, некомпетентного менеджменту, мафіозно-тіньових структур, а також його здатність протистояти цим загрозам» [5].

Р. Нолан висунув теорію стадійності процесів управління, в якій уся економічна система або процес знаходяться в постійному розвитку, що припускає проходження низки стадій, тобто в ній простежується розвиток категорії економічної безпеки підприємства [6]. П.Я. Кравчуком обґрунтовано гіпотезу, що в системі загальної безпеки підприємства доцільне виокремлення фінансово-економічного напрямку [7], тому вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на дослідженні сутності категорії «економічна безпека підприємства».

В. Шликов у своїх дослідженнях змісту поняття економічної безпеки підприємства [8–12] дотримується думки, що забезпечення економічної безпеки підприємства відбувається через побудову такої системи захисту його економічних інтересів, де основна увага приділяється питанням боротьби з несумлінною конкуренцією, забезпеченню інформаційної безпеки і правовому захисту інтелектуальної власності.

Т.Н. Гладченко вважає, що економічною безпекою є стан захищеності, який має динамічний характер; погроза, що виходить зсередини підприємства, не менш небезпечна, ніж ззовні; система економічної безпеки підприємства повинна взаємодіяти на правовій основі з державною системою забезпечення економічної безпеки [13].

Аналіз підходів до визначення економічної безпеки займає ключове місце в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених. Серед науковців існують суперечливі погляди на формування підходів до економічної безпеки підприємств, одні науковці групують підходи тільки за напрямками, а інші дають назву цим напрямкам та наводять їх характеристику. Так, К.В. Коваленко виділив основні п'ять підходів до визначення економічної безпеки підприємства, а саме: стан ефективного використання ресурсів або потенціалу, наявність конкурентних переваг, стан захищеності від внутрішніх і зовнішніх загроз, реалізація і захист економічних інтересів, захист проти економічних злочинів [14].

Однак, І.П. Отенко, Г.А. Іващенко, Д.К. Воронков [15] додають такі напрями економічної безпеки, як гармонізація економічних інтересів, стан виробничої системи та стан економічного розвитку, але на відміну від попередніх авторів не виділяють захист проти економічних злочинів.

Узагальнивши погляди вчених щодо розкриття сутності категорії «економічна безпека підприємства», Ю.І. Матішак [16], по-перше, також виділяє підхід захищеності підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз; по-друге, підтримує виділення підходу дотримання стану виробничої системи, за якого досягаються стійкість та прогресивний розвиток підприємства; по-третє, вважає важливим підхід, який характеризує стан стійкості, рівноваги та найбільш ефективного використання корпо-

ративних ресурсів для стабільного функціонування підприємства; по-четверте, уточнює визначення підходу до захисту від недобросовісної конкуренції та наявності конкурентних переваг; по-п'яте, виділяє окремо підхід до забезпечення умов збереження його майна і комерційної таємниці; по-шосте, бачить разом підходи залежності від гармонізації інтересів підприємства з інтересами суб'єктів його зовнішнього середовища.

На відміну від попередніх науковців О.В. Коваленко, Л.В. Лисенко [17] додають підхід здатності підприємства як складної економічної системи до збалансованості та стійкості, а також підхід спроможності підприємства забезпечувати реалізацію своїх фінансових інтересів. Важливо, що ці науковці не тільки виділяють окремі групи, а й указують змістовну назву підходів: ресурсно-функціональний, захисний, економіко-правовий, стійкісний, конкурентний, гармонізаційний, інформаційний, фінансовий.

Найбільш повний перелік підходів розглядають О.В. Маковоз та А.А. Авагімов [18], а саме: додають до переліку стан підприємства, що забезпечує здатність протистояти несприятливим зовнішнім впливам; доповнюють перелік розрахунком кількісної й якісної характеристики властивостей підприємства, що відображає здатність «самовиживання» і розвитку в умовах виникнення внутрішньої та зовнішньої економічної загрози; наголошують на виділенні окремого стану підприємства, за якого ймовірність небажаної зміни яких-небудь характеристик його внутрішнього й зовнішнього середовища невелика, тобто менше певного інтервалу; наголошують на необхідності проведення боротьби з несумлінною конкуренцією, забезпечення мінімізації втрат і контролі над власністю, правовим захистом, охороною комерційної таємниці; виділяють окремо цінний підхід, за якого забезпечення економічної безпеки визначається як розроблення стратегії встановлення обґрунтованих цін на вироблену продукцію (послуги); наголошують на важливості стану господарюючого суб'єкта, за якого життєво важливі компоненти структури й діяльності підприємств характеризуються високим ступенем захищеності від небажаних змін. Цікава думка авторів на підхід стабільності, а саме вони під цим розуміють стан підприємства, що забезпечує здатність протистояти несприятливим зовнішнім впливам. Отже, ці науковці наводять найбільш повний перелік напрямів підходів, а також зазначають їх назви. Також вони на відміну від розглянутих вище авторів доповнюють перелік підходами: математичним, інтервальним, мінімізації втрат, вузькофункціональним, стратегічним. У підході захисту уточнюють, що захист саме інтересів підприємства, під чим передбачають стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних і потенційних економічних загроз або джерел безпеки. А замість інформаційного підходу зазначають силовий підхід, у якому розглядають схоронність комерційної таємниці й інших секретів підприємства, захист інформації. Вважаємо, доречно навести, що ці автори не розглядають таких підходів, як інформаційний, конкурентний, гармонізаційний, фінансовий.

У всіх розглянутих вище підходах є важливість ефективного використання ресурсів, але не зазначають яких саме. Тому вважаємо доцільним доповнити, що мається на увазі під ресурсами: капітал, персонал, інформація й технології, техніка й обладнання, права [19, с. 23–24].

На підставі аналізу думок науковців можна визначити, що поняття «економічна безпека підприємства» є багатовимірним й окремі автори розглядають її сутність із різ-

Рис. 1. Підходи до визначення «економічна безпека підприємства»

Джерело: розроблено автором

них поглядів, тому нами виділені та згруповані такі підходи до її трактування (рис. 1):

– захисний підхід, тобто стан захищеності від загроз чи незалежності від недобросовісної конкуренції, здатність своєчасно усувати різноманітні загрози або їм протистояти, зберігати стабільність функціонування та розвитку підприємства відповідно до його стратегічних цілей;

– ресурсний підхід, а саме ефективність використання ресурсів, стабільність функціонування та розвитку підприємства, а також запобігання внутрішнім та зовнішнім загрозам;

– часовий підхід, а саме зміни у середовищі протягом окремого відрізка часу, в якому є вірогідність небажаних змін;

– вартісний підхід, за якому можливо визначити розмір кількісної та якісної характеристики властивостей підприємства, розрахувати вартість капіталу, необхідного для самовиживання та його розвитку в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої економічної загрози;

– гармонічний підхід, що передбачає гармонізацію економічних інтересів підприємства з інтересами інших суб'єктів зовнішнього середовища;

– цільовий підхід, тобто стан економічної системи, який забезпечує досягнення цілей усієї системи;

– цивілізований підхід передбачає стан цивілізованого бізнесу, в якому відсутня шкода, яка б наносилася бізнесу навмисно чи ненавмисно;

– граничний підхід використовується, коли стратегічний потенціал знаходиться поблизу межі небезпеки та може погіршити стан підприємства, тому потрібно оперативно вживати заходи щодо подолання небезпек;

– збалансований підхід, тобто коли стан збалансованої системи підприємства стійкий до загроз та забезпечується подальший розвиток діяльності підприємства;

– стійкісний підхід, що зумовлює вживання комплексу заходів, які сприяють утриманню рівня фінансової стійкості підприємства в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз;

– стабільний підхід передбачає економічний стан, стабільний по відношенню до внутрішніх і зовнішніх змін;

– прогресивний підхід, який характеризує стан економічного розвитку підприємства та ефективність нейтралізації негативних факторів із подальшою протидією їх впливу [20].

Висновки. Автором виділено підходи до економічної безпеки підприємства, а саме: захисний, ресурсний, часовий, вартісний, гармонійний, цільовий, цивілізований, граничний, збалансований, стійкісний, стабільний, прогресивний, а також дано їм авторські визначення.

Проаналізувавши наявні підходи до визначення категорії «економічна безпека підприємства», нами запропоновано власне його тлумачення: економічна безпека під-

приємства – це оптимальна організація роботи служби економічної безпеки на підприємстві, яка забезпечує надійний захист його діяльності від зовнішніх та внутрішніх загроз, підтримує високий рівень економічної незалежності підприємства від впливу непередбачених обставин для попередження збитку, дає змогу миттєвого прийняття рішення для пристосовування роботи підприємства за непередбачуваних змін навколишнього середовища, попереджує небажані наслідки та дає змогу ефективно використовувати наявні на підприємстві ресурси для підвищення рівня фінансового стану, а також забезпечення подальшого розвитку бізнесу через досягнення стратегічних цілей.

Список використаних джерел:

1. Сосновська І.М. Поняття та значення економічної безпеки виробничо-господарської діяльності підприємств. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4303>.
2. Новікова О.Ф., Покотиленко Р.В. Економічна безпека: концептуальні визначення та механізми забезпечення: монографія. Донецьк: НАН України, Ін-т економіки промисловості, 2006. 408 с.
3. Юридична енциклопедія: у 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 1. 672 с.
4. Lambert D. La defense de l'ekonomie: la conjugasion des efforts de l'Etat, de l'entreprise et d'individuy. Strategique. 1990. № 2. P. 83–98.
5. Завгородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник; 3-є вид., доп. перероб. Львів: Львівська політехніка, 2011. 844 с.
6. Nolan R.L. Mananaging the Computer Resourse: A Stage Hypothesis, Communications of ACM. 1973. № 16(7). P. 399–405.
7. Кравчук П.Я. Формування системи корпоративної безпеки: дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами». Тернопіль, 2006. 232 с.
8. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия; Санкт-Петербургский ун-т; Рязанский ин-т права и экономики МВД России. СПб.: Алетейя, 1999. 138 с.
9. Шлыков В.В. Экономическая безопасность предприятия. РИСК. 1997. № 6. С. 61–63.
10. Шлыков В.В. Экономическая безопасность предприятия. ЭКО. 2002. № 11. С. 94–99.
11. Шлыков В.В. Экономическая преступность: историко-правовые аспекты: учеб. пособ. Рязань: Рязанский ин-т права и экономики, 2000. 67 с.
12. Иванов А., Шлыков В. Экономическая безопасность предприятия. М.: МАУП, 1995. 265 с.
13. Гладченко Т.Н. Индикаторы экономической безопасности предпринимательской деятельности. Менеджер. 2000. № 12. С. 111–113.
14. Коваленко К.В. Основи створення комплексної системи економічної безпеки підприємства: теоретичний аспект. URL: <http://www.nbu.gov.ua>.
15. Економічна безпека підприємства: навчальний посібник / І.П. Отенко, Г.А. Іващенко, Д.К. Воронков. Х.: ХНЕУ, 2012. 256 с.
16. Матишак Ю.І. Сутність поняття «економічна безпека» як однієї зі складових забезпечення розвитку підприємства. URL: <file:///C:/Users/Nout/Desktop/1107-2236-1-SM.pdf>.
17. Коваленко О.В., Лисенко Л.В. Підходи до визначення поняття економічної безпеки підприємства. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_7_028.pdf
18. Маковоз О.В., Авагімов А.А. Визначення поняття економічної безпеки підприємства. URL: <file:///C:/Users/Nout/Downloads/viznachennya-ponyattya-ekonomichnoyi-bezpeki-pidpriemstva.pdf>.
19. Донець Л.І., Ващенко Н.В. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. для студ. вузів. К.: ЦУЛ, 2008. 240 с.
20. Меліхова Т.О. Сутність та основні підходи до трактування економічної безпеки підприємства. Економічний розвиток держави, регіонів, підприємств і підприємництва проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (Запоріжжя, 6 травня 2017 р.). Запоріжжя: ЗДІА, 2017. С. 86–88.

Аннотация. В статье представлена эволюция содержания понятия «экономическая безопасность предприятия». Исследованы научные подходы к определению сущности понятия «экономическая безопасность предприятия». Предложено собственное определение экономической безопасности предприятия. Выделены подходы к экономической безопасности предприятия, а именно: защитный, ресурсный, временной, стоимостный, гармоничный, целевой, цивилизованный, предельный, сбалансированный, стойкостный, стабильный, прогрессивный, а также дано им авторское определение.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, сущность экономической безопасности предприятия, эволюция понятия экономической безопасности предприятия, подходы к определению экономической безопасности предприятия.

Summary. The paper presents the evolution of the concept of "enterprise economic security". The scientific approaches to the definition of the essence of the concept "enterprise economic security" are investigated. Authors own determination of economic security of the enterprise is proposed. The author identifies approaches to the economic security of the enterprise, among them: a protective approach, a resource approach, a time approach, a cost approach, a harmonious approach, a target approach, a civilized approach, a limit approach, a balanced approach, a stable approach, a stable approach, a progressive approach, and also the author's definitions are given.

Key words: economic security of the enterprise, essence of economic safety of the enterprise, evolution of the concept of economic security of the enterprise, approaches to the definition of economic security of the enterprise.